

บทที่ 3

พื้นที่ศึกษา

ในงานวิจัยนี้ พื้นที่ศึกษาที่กำหนดไว้ ได้แก่พื้นที่บริเวณบางลำพู ดังนั้น เพื่อให้ได้ภาพกว้างๆ ของบางลำพู และเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการดำเนินการวิจัย จึงนำเสนอประวัติความเป็นมา สภาพเศรษฐกิจ และรายละเอียดอื่นๆ ของพื้นที่ศึกษาไว้ในบทนี้

3.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

พื้นที่ศึกษาในงานวิจัยนี้ มีอาณาเขต ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับแขวงวัดสามพระยาและแขวงบ้านพานถม
ตามแนวคลองบางลำพู

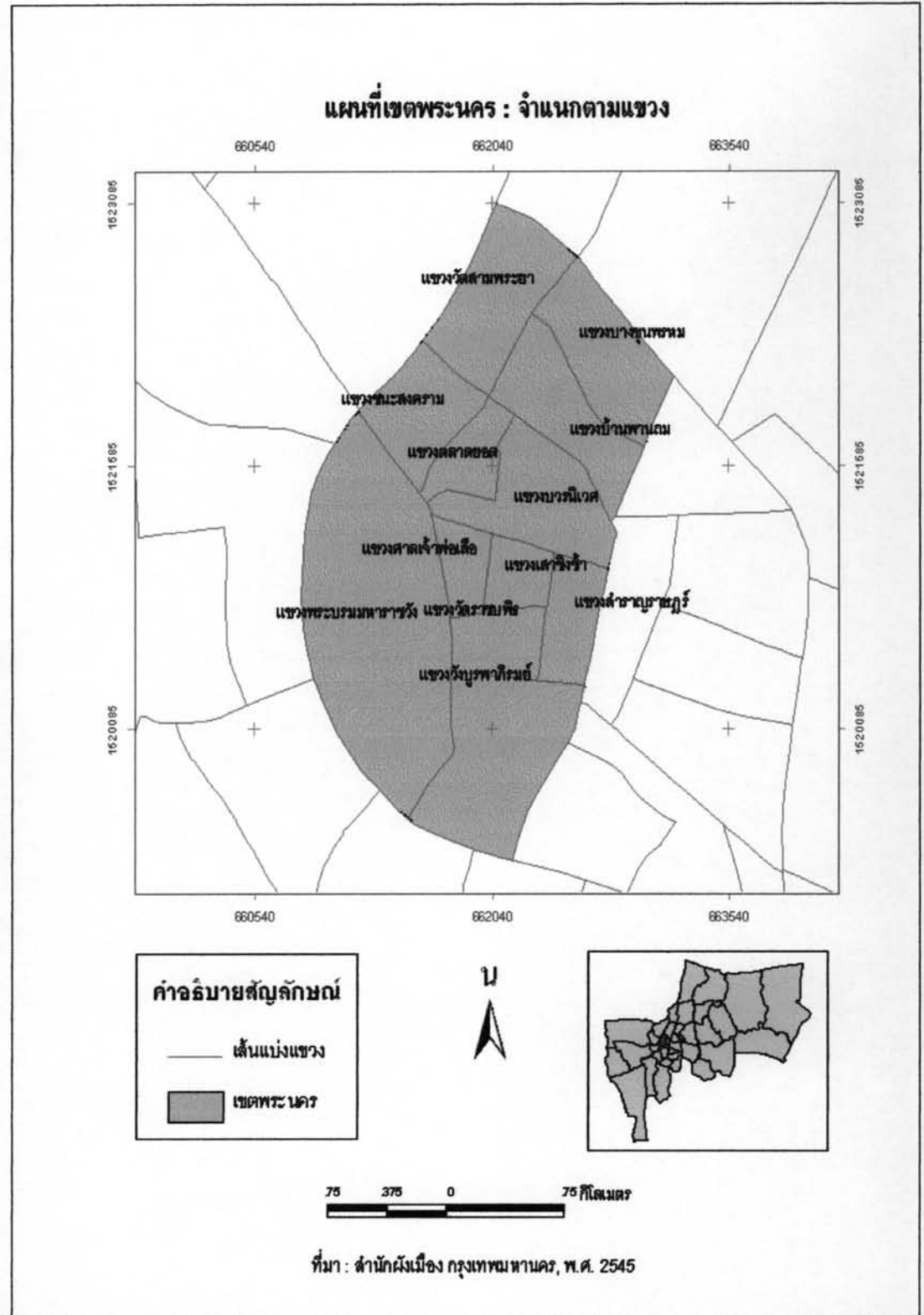
ทิศตะวันออก ติดต่อกับแขวงบวรนิเวศ ตามแนวถนนสีบสามห้างและถนนตะนาว

ทิศใต้ ติดต่อกับแขวงพระบรมมหาราชวัง ตามแนวถนนเจ้าฟ้า
และถนนราชดำเนินกลาง

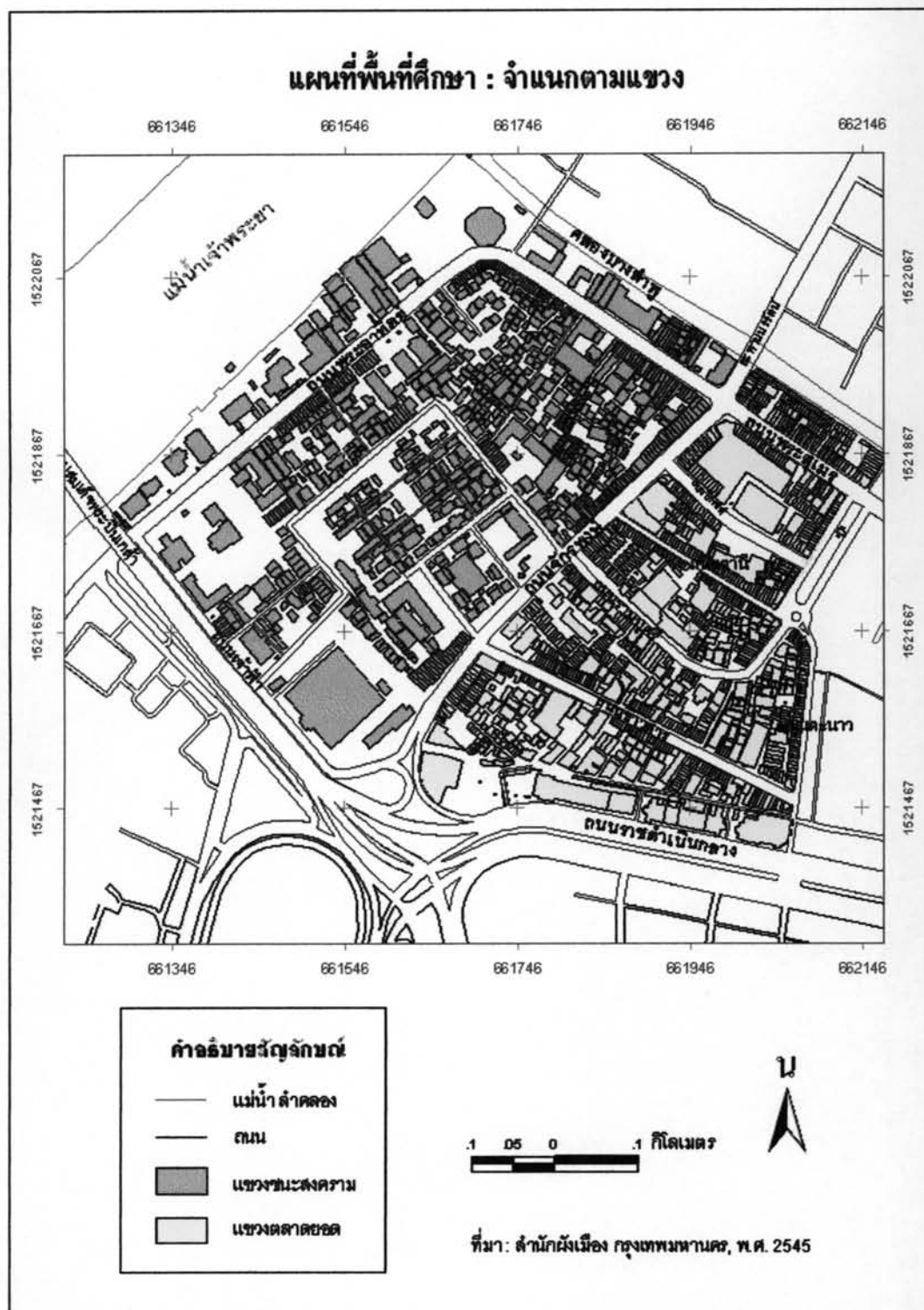
ทิศตะวันตก ติดแม่น้ำเจ้าพระยา

“บางลำพู” ในงานวิจัยนี้ ประกอบด้วยพื้นที่ใน 2 แขวง ได้แก่แขวงตลาดยอดและแขวงชนะสงคราม (ภาพที่ 3.1) โดยทั้ง 2 แขวงนี้ เป็นส่วนหนึ่งของเขตพระนคร ซึ่งมี 12 แขวง (ภาพที่ 3.2) ได้แก่

1. แขวงพระบรมมหาราชวัง	2. แขวงวังบูรพาภิรมย์
3. แขวงวัดราชบพิธ	4. แขวงสำราญราษฎร์
5. แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ	6. แขวงเสาชิงช้า
7. แขวงบวรนิเวศ	8. แขวงตลาดยอด
9. แขวงชนะสงคราม	10. แขวงบ้านพานถม
11. แขวงบางขุนพรหม	12. แขวงวัดสามพระยา

ภาพที่ 3.1 แผนที่เขตพระนคร จำแนกตามแขวง

ภาพที่ 3.2 แผนที่พื้นที่ศึกษา จำแนกตามแขวง

3.2 สภาพภูมิประเทศ

“บางลำพู” ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของประเทศ ลักษณะภูมิประเทศของบางลำพูเป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ อยู่ในบริเวณที่เรียกว่าที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ลักษณะพื้นดินเป็นดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำที่เกิดจากการทับถมของตะกอนที่มากับแม่น้ำ

3.3 ประวัติความเป็นมา

บางลำพูเป็นชุมชนเก่าแก่มากมีประวัติความเป็นมายาวนานนับแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาและยังคงมีความเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ปัจจุบันบางลำพูจัดเป็นพื้นที่ในเขตชั้นในด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร (สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2547)

เป็นที่น่าสังเกตว่าการใช้คำว่า “บางลำพู” นั้น ได้มีผู้ใช้ตัวสะกดทั้งอักษร “พ” และ “ภ” คือ “บางลำพู” และ “บางลำภู” ซึ่งมีผู้ใช้ทั้ง 2 แบบ โดยที่ คำว่า “บางลำพู” อาจเป็นเพราะในสมัยก่อนบริเวณนี้มีต้นลำพูขึ้นมากมาย จึงเรียกบริเวณนี้ว่า “บางลำพู” ปัจจุบันพบว่าทั่วทั้งบริเวณบางลำพูคงเหลือต้นลำพูอยู่เพียงต้นเดียวที่บริเวณชานน้ำในสวนสันติชัยปราการเท่านั้น ส่วนคำว่า “บางลำภู” มีข้อสันนิษฐานว่าน่าจะเพี้ยนมาจากคำในภาษามลายูว่า “สุโหลงัมปู” (Sungai Lampu) แปลว่าคลองที่มีตะเกียง (วิมลสิริ เหมทานนท์, 2546: 92) แต่ในงานวิจัยนี้จะใช้คำว่า “บางลำพู” ซึ่งเป็นที่นิยมใช้กันแพร่หลายในปัจจุบัน

และในส่วนประวัติความเป็นมาของบางลำพู จะขอกล่าวพอสังเขปโดยเริ่มตั้งแต่ครั้งสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2529 โดยที่ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอประวัติความเป็นมาโดยแบ่งเป็นสมัยต่างๆ ดังนี้ คือ

1. สมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2325 – พ.ศ. 2411)
2. สมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2411 – พ.ศ. 2489)
3. สมัยรัชกาลปัจจุบัน (เฉพาะช่วง พ.ศ. 2489 – พ.ศ. 2529)

3.3.1 สมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2325 – พ.ศ. 2411)

สภาพทั่วไป

บางลำพูครั้งเมื่อแรกสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ยังมีสภาพเป็นพื้นที่ลุ่ม ไม่ค่อยมีผู้คนอาศัยอยู่มากนัก ผู้คนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งในบริเวณนี้ ได้แก่ พวกมอญแถบวัดทองปู้ (วัดชนะสงครามในปัจจุบัน) พวกแขกตานี (แถบถนนตานีในปัจจุบัน) และอาจมีคนไทยและไทย-จีนอาศัยเป็นกลุ่มๆ แทรกอยู่ทั่วไปด้วย (เกียรติ จิวะกุลและคณะ, 2525: 17)

ในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 อาณาเขตของเมืองอยู่ภายในบริเวณคลองรอบกรุงและโดยมีศูนย์การปกครองหลักอยู่ที่วังหลวง (ปัจจุบันคือบริเวณวัดพระแก้วและพระบรมมหาราชวัง) ส่วนศูนย์การปกครองรองอยู่ที่วังหน้าหรือพระราชวังบวรสถานมงคล (ปัจจุบันคือบริเวณโรงเรียนนาฏศิลป์และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ) โดยมีวังเจ้านายและสถานที่ราชการตั้งอยู่รายรอบเพื่อทำหน้าที่รักษาความปลอดภัยและเป็นที่ทำราชการไปด้วย นอกจากนี้ยังเป็นที่พักอาศัยของเหล่าข้าราชการ ทลอดจนเป็นที่ตั้งของชุมชนไทย จีน มอญ และแขกตานี (จาตุรงค์ โภคะรัตนศิริ, 2546:49) บริเวณวังเจ้านายและสถานที่ราชการดังกล่าวนี้ มีอาณาบริเวณแผ่มาถึงบางลำพู ในระแวกถนนพระอาทิตย์ปัจจุบัน (รายละเอียดสังเขปของวังในบริเวณถนนพระอาทิตย์ คูภาคผนวก) ส่วนราษฎรจะตั้งบ้านเรือนหรือจอดแพเรียงรายหนาแน่นตั้งแต่บริเวณริมปากคลองโรงไหม ไปจนถึงปากคลองบางลำพูและเลยออกไปตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตามแนวเหนือใต้ แหล่งชุมชนจะหนาแน่นแถบบริเวณวัด วังเจ้านาย หรือตลาด เช่น บริเวณฝั่งคลองวัดทองปู้ (วัดชนะสงครามในปัจจุบัน) บริเวณปากคลองบางลำพู บริเวณป้อมพระสุเมรุ บริเวณถนนพระอาทิตย์ และปากคลองคูเมืองชั้นใน

การขยายตัวของเมือง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ทรงโปรดให้สร้างแนวกำแพงเมืองและป้อมปราการขึ้นใหม่โดยรอบตามแนวคลองที่ขุดขึ้นใหม่เพื่อขยายพระนครให้กว้างกว่าเดิม โดยกำแพงที่สร้างตามแนวคลองรอบกรุงนี้มีความยาว 7.2 กิโลเมตร และมีป้อมทั้งหมด 19 ป้อม โดยเริ่มจากบางลำพู ได้แก่ ป้อมพระสุเมรุ ป้อมมยุคนธร ป้อมมหาปราบ ป้อมมหาภาพ ป้อมหมูหลวง ป้อมเสื่อทยาน ป้อมมหาไชย ป้อมจักรเพชร ป้อมผีเสื้อ ป้อมมหาฤกษ์ ป้อมมหาภัยกษ ป้อมภูผาสู่ทัศน์ ป้อมสัตบรรพต ป้อมโสฬสศศิลา ป้อมมหาโลหะ ป้อมอินทรังสรร (ทั้ง 5 ป้อม นับจากป้อมภูผาสู่ทัศน์ ถึงป้อมอินทรังสรร เป็นป้อมที่

อยู่ตามแนวกำแพงพระบรมมหาราชวังด้านท่าเตียน) ป้อมพระจันทร์ ป้อมพระอาทิตย์ และป้อมอิสิณธร (เอนก นาวิกมูล, 2545: 15-16) (ภาพที่ 3.3)

จากจำนวนป้อมปราการที่กล่าวมาทั้งหมด 19 ป้อมนี้ มีป้อมที่ตั้งอยู่ในบริเวณบางลำพู 3 ป้อม คือ

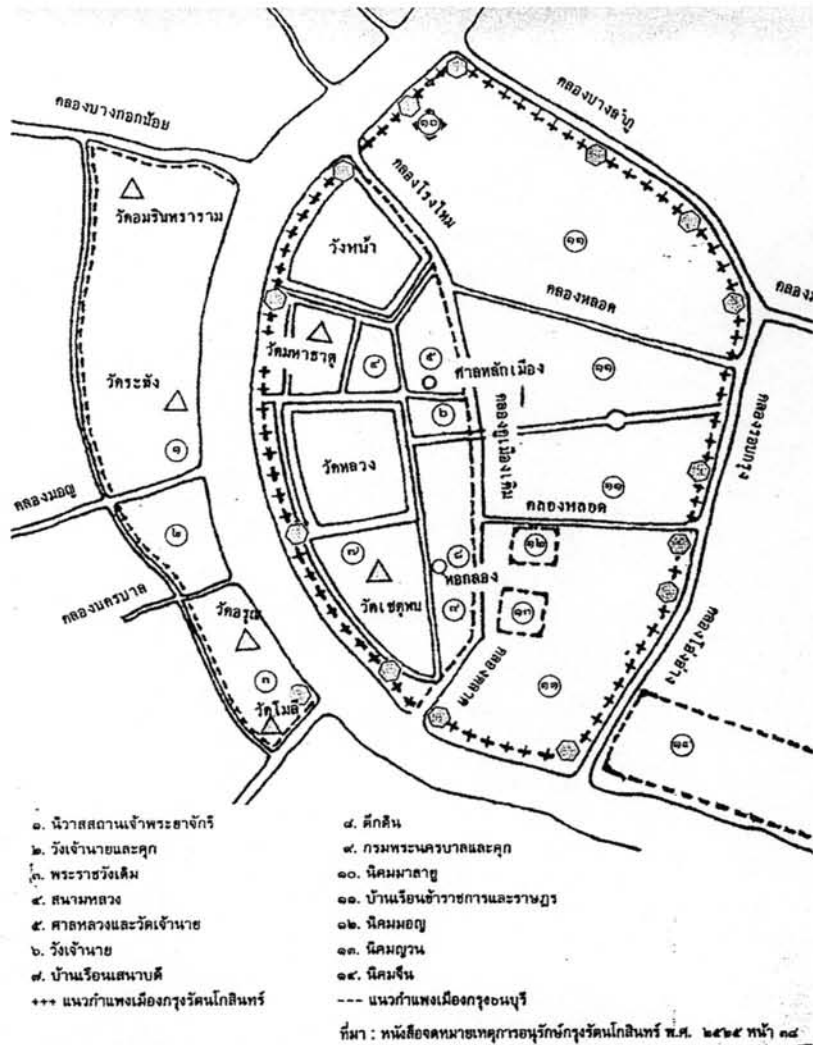
1. ป้อมพระสุเมรุ ตั้งอยู่ตรงมุมกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ตรงปากคลองบางลำพู
2. ป้อมพระอาทิตย์ ตั้งอยู่ปากคลองคูพระนครเดิม (คลองโรงไหมหรือคลองหลอด)
3. ป้อมอิสิณธร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้วัดชนะสงคราม

ในปัจจุบันทั้งป้อมพระอาทิตย์และป้อมอิสิณธรได้รื้อลงหมดแล้ว ที่ยังคงเหลืออยู่ก็แต่เพียงป้อมพระสุเมรุเท่านั้น

สำหรับประตูเมืองที่สร้างในบริเวณบางลำพู ได้แก่ ประตูท่าพระอาทิตย์ ประตูวัดสังเวช และประตูบางลำพู ได้รื้อลงในภายหลังเช่นเดียวกัน

เมื่อมีการสร้างกำแพงเมืองและคู คลอง ทำให้บริเวณบางลำพูจากเดิมที่เป็นเพียงหมู่บ้านชาวสวนเล็กๆ นอกเขตกำแพงเมือง กลายมาเป็นพื้นที่ในเขตกำแพงเมือง และเป็นส่วนหนึ่งของเกาะรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองและการค้า

แหล่งชุมชนในบางลำพูมีการขยายตัวและมีความเจริญขึ้นบ้างในสมัยรัชกาลที่ 3 เนื่องจากมีการสร้างวัดบวรนิเวศวิหารที่อยู่ติดกับบางลำพูขึ้น แต่อย่างไรก็ตามชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่นี้เป็นชุมชนที่ไม่สู้จะมีฐานะดีนัก อีกทั้งการสร้างบ้านเรือนก็ไม่เป็นระเบียบแบบแผนเท่าใดนัก (เกียรติ จิวะกุล และคณะ, 2525) ในสมัยนี้ ตลาดน้ำคลองบางลำพู ซึ่งตั้งมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 1 ที่เดิมมีศูนย์กลางอยู่ที่ปากคลอง เริ่มย้ายศูนย์กลางถอยร่นเข้ามาตั้งอยู่ภายในกำแพงเมือง

จุดที่ตั้งป้อมปราการ

ภาพที่ 3.3 จุดที่ตั้งป้อมต่างๆ 14 ป้อม (ยกเว้นป้อมตามแนวกำแพงพระบรมมหาราชวัง)
 (ที่มา : "ข้อมูลพื้นฐานเพื่อการผังเมือง". สำนักผังเมือง, กรุงเทพมหานคร, 2547)

การคมนาคม

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเมื่อ พ.ศ.2325 และได้ย้ายเมืองหลวงมายังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยถือเอาแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นคูเมืองด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ และโปรดให้ขุดคูพระนคร หรือคลองรอบกรุง ขนานไปกับคลองคูเมืองเดิมโดยเริ่มจากบางลำพู (จึงเรียกคลองด้านนี้อีกชื่อหนึ่งว่า "คลองบางลำพู") ไปจนถึงเหนือวัดจักรวรรดิ (หรือเรียกอีกชื่อว่า "คลองโองอ่าง") (เอนก นาวิกมูล, 2545: 15) ทำให้เกิดท่าเรือสำคัญในบางลำพู คือ "ท่าปากคลองบางลำพู" ตั้งอยู่ปากคลอง

บางลำพูที่ขุดขึ้นใหม่นี้ (บริเวณปากคลองบางลำพู ที่บรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา อยู่บริเวณด้านบนของภาพที่ 3.4)

ครั้นสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่ออิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกเริ่มเข้ามา และเริ่มมีการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ รวมถึงการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก มีการสร้างถนนเพิ่มหลายสายเพื่อความสะดวกในการคมนาคม ทำให้เมืองเริ่มขยายออกไปตามเส้นทางที่มีถนนตัดผ่าน มีผลทำให้การคมนาคมทางน้ำลดความสำคัญลงเป็นลำดับ สำหรับบางลำพูนั้นมีความสัมพันธ์กับการขยายตัวของเมือง คือ เป็นจุดตั้งต้นหรือจุดเริ่มของการขยายตัวของเมืองไปทางทิศเหนือ (วิมลสิริ เหมทานนท์, 2546: 92)

กิจกรรมตติยภูมิ

ในสมัยรัชกาลที่ 3 แหล่งการค้าสำคัญของบางลำพูได้แก่ ตลาดซึ่งอยู่บริเวณข้างๆ วัดบวรนิเวศวิหาร โดยเรียกชื่อตามท้องถิ่นว่า “ตลาดบางลำภู” สันนิษฐานว่าคงไม่ใช่ตลาดใหญ่และมีความสำคัญมากนัก (เกียรติ จิวะกุล และคณะ, 2525: 17)

สมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ชาวต่างชาติเข้ามาอยู่อาศัยและทำการค้าขายได้ ทำให้การค้าขายขยายตัวขึ้นส่งผลให้ชุมชนขยายตัว ตลาดบกเข้ามาแทนที่ตลาดน้ำที่เริ่มลดบทบาทลง ดังนั้น เมื่อตลาดน้ำบางลำพูเริ่มซบเซา ตลาดยอดซึ่งเป็นตลาดบกในบริเวณบางลำพูจึงขยายตัวและมีบทบาทมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป ในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 มีการขุดคูคลองผ่านบางลำพูและก่อสร้างป้อมปราการบางป้อมในพื้นที่บางลำพู เพื่อประโยชน์ด้านความมั่นคงของพระนครเป็นหลัก เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับพระบรมมหาราชวัง ส่วนประชากรในพื้นที่มีหลากหลายทั้งไทย จีน มอญ แขก มีทั้งที่เป็นข้าราชการบริวารในวังของเจ้านายที่มีวังอยู่ในละแวกบางลำพู และที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาแต่เดิม ในสมัยนี้ทั้งการตั้งถิ่นฐาน การคมนาคม และการค้าขายอาศัยเส้นทางน้ำเป็นหลัก

3.3.2 สมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2411 – พ.ศ. 2489)

สภาพทั่วไป

สมัยรัชกาลที่ 5 พระนครมีการขยายตัวในด้านต่างๆ มากมาย อาทิเช่น การค้า การคมนาคม สาธารณูปโภค สาธารณูปการ ตลอดจนแหล่งบันเทิง และมหรสพต่างๆ ได้ขยายตัวออกไปอย่างมาก การตัดถนนทำให้เกิดมีอาคารบ้านเรือนและร้านค้า ตลอดจนสถานที่ราชการ

ต่างๆ ขึ้นตามสองฝั่งถนน การสัญจรทางน้ำ ตามแม่น้ำ ลำคลองต่างๆ มีน้อยลง แต่ยังคงใช้แม่น้ำ ลำคลองเหล่านี้ในการสาธารณูปโภคอยู่

การขยายตัวของเมือง

สมัยรัชกาลที่ 5 นอกเหนือจากการตัดถนนแล้วยังมีการรื้อกำแพงพระนครด้านเหนือ ทำให้พื้นที่ทั้งในและนอกเขตกำแพงเมืองเดิมเปิดถึงกัน มีผลทำให้เกิดการพัฒนาพื้นที่บางลำพู และมีการก่อสร้างบ้านเรือน ร้านค้า อาคารต่างๆ ตลอดจนวังเจ้านายต่างๆ เมื่อมีการตัดถนนจึงทำให้เมืองขยายออกไปตามเส้นทางถนน ในสมัยนี้มีการสร้างประตูกำแพงเมืองใหม่ที่บางลำพู เรียกว่า “บางลำพูประตูใหม่”

ส่วนการรื้อกำแพงเมืองและป้อมยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องจนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 กำแพงเมืองและป้อมปราการต่างๆ ที่มีมาตั้งแต่ครั้งสร้างกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ได้ถูกรื้อถอนลงเป็นส่วนใหญ่ กำแพงเมืองตั้งแต่ได้ทำข้างวังหน้าจนถึงป้อมพระสุเมรุได้ถูกรื้อลงเพื่อขยายถนนพระอาทิตย์ ทำให้วังที่สร้างนอกกำแพงเมืองที่หันหน้าออกริมแม่น้ำเจ้าพระยากลายเป็นวังหน้าติดถนนพระอาทิตย์ไป การรื้อกำแพงเมืองดังกล่าวเป็นผลให้กำแพงเมืองเหลือน้อยมาก จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสถานในสมัยนั้น ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์กำแพงเมืองและป้อมปราการเพื่อเป็นอนุสรณ์ทางประวัติศาสตร์มิให้ถูกทำลายจนหมดสิ้น (วิมลสิริ เหมทานนท์, 2546: 95) จึงทำให้คงเหลือป้อมพระสุเมรุอยู่คู่กับบางลำพูจนกระทั่งทุกวันนี้

การคมนาคม

สมัยรัชกาลที่ 5 มีการซ่อมแซมและตัดถนนใหม่หลายสายทั้งในและนอกเขตพระนคร ถนนสำคัญหลายสายถูกตัดขึ้นเพื่อเป็นทางสัญจรหลัก อาทิถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินกลาง และถนนราชดำเนินนอก เป็นต้น และมีถนนสายรองตัดผ่านบางลำพูทำให้บริเวณชุมชนเก่าแก่นี้ขยายตัวและมีความคึกคักขึ้น เพราะถนนที่ตัดผ่านนี้เชื่อมต่อกับถนนราชดำเนิน อันเป็นถนนสายหลักของพระนคร

ถนนที่ตัดผ่านบางลำพู มีอาทิ ถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ โดยได้ตัดเลียบกำแพงเมืองทางด้านเหนือ มีลักษณะเป็นถนนสายเล็กๆ โดยที่ ถนนพระสุเมรุ เริ่มตั้งแต่ป้อมพระสุเมรุไปจนถึงป้อมมหากาฬ ส่วนถนนไปท่าช้างวังหน้าเรียก ถนนพระอาทิตย์ ตามชื่อป้อมพระอาทิตย์ที่ตั้งอยู่ปากคลองคูพระนครเดิม (คลองโรงไหมหรือคลองหลอด) (เทพชู ทับทอง 2539: 16 อ้างถึงใน อัฐมา โภคาพานิชวงษ์, 2544: 39) และสำหรับถนนข้าวสาร ที่ตัดขึ้นในสมัยนี้ เดิมเรียก “ตรอกข้าวสาร” เป็นถนนยาว 10 เส้น 6 วา 1 ศอก หรือ 412 เมตร 50 เซนติเมตร วัดความกว้าง

ได้ 7 วา 2 ศอก หรือ 15 เมตร เป็นทางรถกว้าง 5 วา ทางคนเดินสองข้างๆ ละ 5 ศอก (กรองแก้ว วัฒนธรรมมรดกฯ, 2545: 51) นอกจากนี้ ยังมีการตัดถนนอื่นๆ ได้แก่ ถนนเจ้าฟ้า ถนนจักรพงษ์ ถนนไกรสีห์ ถนนตะนาว

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากจะมีการตัดถนนเข้ามายังพื้นที่บางลำพูแล้ว ยังมีการรื้อกำแพงพระนครด้านเหนือลง เท่ากับเป็นการเปิดพื้นที่ในกำแพงเมืองและนอกกำแพงเมืองเดิมให้เชื่อมต่อกัน ทำให้มีพ่อค้าชาวจีนเข้ามาอาศัยและทำการค้าที่ถนนสิบสามห้าง ส่งผลให้บางลำพูกลายเป็นย่านการค้าที่คึกคักและมีความสำคัญ แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้บ้านเรือนที่เป็นเรือนแพและการค้าขายตามริมน้ำค่อยๆ ลดความสำคัญไป (วิมลสิริ เหมทานนท์, 2546: 95)

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 6 การคมนาคมก็ใช้ถนนเป็นหลัก การคมนาคมทางน้ำลดความสำคัญลงอย่างสิ้นเชิง ในสมัยนี้มีการตัดถนนสายสั้นๆ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการบำรุงรักษาถนน (ชัญญ์ ชีวภรณ์วิวัฒน์, 2544: 42)

กิจกรรมตติยกรรม

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากชาวไทยแล้ว ยังมีชาวจีนเข้ามาอาศัยและทำการค้าขายในบริเวณถนนสิบสามห้าง บางลำพูจึงกลายเป็นบริเวณที่มีกิจกรรมการค้าขายคึกคักมากกว่าเดิม (วิมลสิริ เหมทานนท์, 2546: 95) การขยายตัวของเมืองโดยการตัดถนนที่เกิดขึ้น นอกจากเป็นการขยายแหล่งชุมชนไปตามเส้นทางบก ยังทำให้มีแหล่งการค้าต่างๆ เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีการสร้างตึกแถวขึ้นสองฟากถนนขยายออกไป

ตลาดที่สำคัญในสมัยนี้ได้แก่ ตลาดยอด เดิมคือตลาดบางลำพู ซึ่งมีมาตั้งแต่ครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมา พ.ศ. 2445 ทางกรมได้ซื้อตลาดบางลำพู และสร้างเป็นตลาดใหม่ที่ทันสมัย สะอาดถูกสุขอนามัย มีท่อระบายน้ำ และให้ชื่อว่า "ตลาดยอด" นอกจากนี้ยังมีอาคารร้านค้าต่างๆ เกิดขึ้นบริเวณรอบๆ ตลาดอีกด้วย สินค้าที่มีจำหน่ายได้แก่สินค้าประเภทต่างๆ เช่น ดอกไม้ อุบะ มาลัย ฐูป เทียน แป้ง กระจ่าง น้ำอบไทย เครื่องหอม ขนมไทยต่างๆ ห้างขายทองรูปพรรณ ร้านขายอาหารมุสลิม ร้านขายเครื่องถ้วยชาม ร้านขายเครื่องหนัง ร้านขายผ้า และอื่นๆ (เกียรติ จิระกุลและคณะ, 2525: 17)

นอกจากนี้แล้วยังมีตลาดทุเรียนซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามตลาดยอด (ปัจจุบันตลาดทุเรียนคือตลาดนรรัตน์ เชิงสะพานนรรัตนสถาน ริมคลองบางลำพู) และตลาดนานา (ปัจจุบันกลายเป็นอาคารพาณิชย์และอาคารพักอาศัยของเอกชน) (ชัญญ์ ชีวภรณ์วิวัฒน์, 2544: 96) สำหรับสินค้าที่ขายในตลาดโดยมากเป็นสินค้าประเภทอาหาร ได้แก่ ปลา ผลไม้ ขนม และอื่นๆ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีบริเวณการค้าที่สำคัญมีอยู่สามบริเวณ ได้แก่ (กรองแก้ว วัฒนะมงคลรักษ์, 2545: 51)

1. บริเวณสำเพ็ง เยวราช (Chinese Sector) บริเวณนี้เป็นแหล่งประกอบธุรกิจการค้าของชาวจีน
2. บริเวณบางรัก สีพระยา (European Sector) เป็นที่ตั้งห้างร้าน โกดังสินค้าของชาวยุโรป นับเป็นแหล่งการค้าของพ่อค้าชาวตะวันตก
3. บริเวณบางลำพู (Thai Sector) จำหน่ายสินค้าพื้นเมือง เป็นแหล่งการค้าของพ่อค้าชาวไทย

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องมาถึงรัชกาลที่ 8 บางลำพูมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เห็นเด่นชัดด้านการคมนาคม คือ มีการตัดถนนสายต่างๆ หลายสายในบางลำพู เช่น ถนนพระสุเมรุ ถนนข้าวสาร และอื่นๆ และเมื่อการคมนาคมทางน้ำที่เคยเป็นการคมนาคมหลัก ค่อยๆ ลดความสำคัญลงและการคมนาคมทางบกกลายเป็นเส้นทางคมนาคมหลักแทน การค้าขายตามริมน้ำก็ย้ายมาทำการค้าบนบกแทน เกิดเป็นตลาดบก ทำให้เกิดบริเวณการค้าสำคัญขึ้นในพระนครหลายแห่ง บางลำพูก็ได้กลายเป็นหนึ่งในบริเวณการค้าที่สำคัญของเมืองด้วยเช่นกัน

3.3.3 สมัยรัชกาลปัจจุบัน (เฉพาะช่วงพ.ศ. 2489 – พ.ศ. 2529)

สภาพทั่วไป

บางลำพูเป็นย่านที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญแห่งหนึ่ง มีการคมนาคมที่สะดวก ผู้ที่มาใช้บริการมีทั้งประชาชนทั่วไป และผู้ที่อยู่ใกล้เคียงและอื่นๆ ที่ต้องการสินค้าราคาประหยัด รวมทั้งเป็นแหล่งที่พักอาศัยและท่องเที่ยวของชาวต่างประเทศที่ต้องการที่พักอาศัยราคาถูก นอกจากนี้ยังมีร้านค้ามากมายทั้งที่ขายสินค้าที่ขึ้นชื่อเป็นเอกลักษณ์ประจำบางลำพู อาทิเช่น ร้านขายเครื่องแบบนักเรียน ร้านค้าเครื่องหนังต่างๆ แล้ว ยังพบหาบเร่และแผงลอยตั้งอยู่มากมายตามบริเวณทางเท้าทั้ง 2 ฝั่งของถนนในบางลำพู

การขยายตัวของเมืองและการคมนาคม

เนื่องจากความจำกัดของพื้นที่ทำให้บางลำพูไม่สามารถขยายตัวออกไปได้อีก ประกอบกับการที่บางลำพูตั้งอยู่ในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีกฎหมายบัญญัติเรื่องความสูงของอาคาร ทำให้การขยายตัวของเมืองทั้งในแนวพื้นราบถูกจำกัดด้วยพื้นที่ อีกทั้งการขยายตัวด้าน

ความสูงยังถูกจำกัดด้วยกฎหมาย แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้า ทางตอนเหนือของบริเวณปากคลองโรงไหม ฝั่งพระนคร (เริ่มการก่อสร้าง พ.ศ. 2514 และเปิดการจราจร พ.ศ. 2516) ซึ่งแม้จะไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการขยายเมืองแต่ก็นับว่าทำให้การติดต่อของพื้นที่บางลำพูไปยังฝั่งธนบุรี หรือฝั่งธนบุรีมายังฝั่งพระนคร โดยเฉพาะบางลำพูนั้นสะดวกรวดเร็วขึ้นกว่าเดิมมาก

กิจกรรมตติยกรรม

ในช่วง พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2529 บางลำพูนอกจากเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าทั่วไปและสินค้าเฉพาะด้านดังที่ได้กล่าวถึงในหัวข้อสภาพทั่วไปข้างต้นแล้ว ทั้งยังเป็นแหล่งศิลปินและช่างฝีมือชั้นนำของประเทศ รวมถึงเป็นแหล่งนันทนาการของเมือง และเป็นศูนย์กลางของชีวิตพื้นบ้านและศิลปวัฒนธรรมไทยที่รุ่งเรืองในอดีต (วิมลสิริ เหมทานนท์, 2546: 5) นอกจากกิจกรรมตติยกรรม อันเช่น ตลาด แล้ว ยังเป็นแหล่งบันเทิงเริงรมย์ เช่น โรงภาพยนตร์ วิถีโลก ซึ่งมีหลายโรงหลายวิก ดึงดูดให้ผู้คนนิยมมาบางลำพู นับเป็นย่านการค้าแบบไทยในอดีตที่ยังคงลักษณะของย่านการค้ามาจนปัจจุบัน (อภิรัชย์ กาบทอง, 2542: 2)

กิจกรรมการค้าและบริการในบางลำพูเมื่อตลาดนัดสนามหลวงที่อยู่ใกล้เคียงถูกย้ายไปจตุจักร ใน พ.ศ. 2524 ทำให้บางลำพูมีความคึกคักมากขึ้น (ชัญญู ชีวภรณ์ภักดิ์, 2544: 98) รวมทั้งมีห้างสรรพสินค้าเปิดในพื้นที่ และเริ่มเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวต่างชาติ เพราะก่อนหน้านั้นเพียง 2 ปี ได้เกิดมีกิจกรรมตติยกรรมประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญต่อบางลำพูในเวลาต่อมาตราบนับถึงทุกวันนี้ นั่นคือ ธุรกิจด้านที่พักแรมแบบประหยัด ราคาถูก หรือ Guest House ที่เปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวต่างชาติประเภทแบกเป้ (Back Packer) ส่งผลให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทและมีความสำคัญต่อกิจกรรมเศรษฐกิจที่ให้บริการอยู่ในบางลำพูในเวลานั้นและต่อมาจนปัจจุบัน

นักท่องเที่ยวประเภทแบกเป้ (Back Packer) มีส่วนทำให้การท่องเที่ยวในบริเวณบางลำพูคึกคัก เป็นที่น่าสนใจ จนถึงกับเป็นสถานที่ที่ถูกแนะนำให้นักท่องเที่ยวที่อาศัยหนังสือแนะนำการท่องเที่ยวเหล่านี้ได้ท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ ในนานาประเทศ ได้รู้จัก “ถนนข้าวสาร” ในฐานะที่เป็นแหล่งพำนักอาศัยราคาถูก และมีบรรยากาศเป็นเอกลักษณ์ประจำย่าน เพราะนักท่องเที่ยวเหล่านี้เมื่อเดินทางต่อไปยังสถานที่หรือประเทศอื่นๆ ก็ได้แนะนำและบอกเล่าถึงถนนข้าวสาร บางลำพู กันแบบปากต่อปาก ซึ่งเป็นการประชาสัมพันธ์ประเทศไทยทางอ้อม ที่มีประสิทธิผลอย่างยิ่ง

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในบางลำพูเกิดขึ้นเมื่อมีการจัดตั้งคณะกรรมการรัตนโกสินทร์ใน พ.ศ. 2521 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ อันสืบเนื่องมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – พ.ศ. 2524) โครงการนี้ทำให้เกิดการจัดประกวดออกแบบและวางผังเมืองกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี ใน พ.ศ. 2525 และยังทำให้เกิดการศึกษาวิจัยความเปลี่ยนแปลงของกรุงรัตนโกสินทร์ในด้านต่างๆ เช่น การขยายตัวและเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ประเพณีวัฒนธรรม ส่งผลให้มีการบูรณะป้อมพระสุเมรุ ใน พ.ศ. 2524 (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525: 569 – 570 อ้างถึงใน อัฐมา โกคาพานิชวงษ์, 2544: 46) ในขณะเดียวกัน กรุงเทพฯ ก็ได้ปรับสภาพภูมิทัศน์บริเวณรอบๆ ป้อมพระสุเมรุให้เป็นสวนสาธารณะ (พ.ศ. 2542) และได้รับพระราชทานนามว่า “สวนสันติชัยปราการ” จนกระทั่งปัจจุบัน สวนสันติชัยปราการนอกจากจะเป็นสวนสาธารณะของชุมชนแล้ว ยังเป็นสถานที่นัดพบ เป็นแหล่งพักผ่อนของผู้คนทั่วไปและนักท่องเที่ยว เป็นแหล่งสันตนาการของชุมชน ตลอดจนเป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยว กิจกรรมสาธารณประโยชน์ต่างๆ และด้วยความโดดเด่นทำให้ป้อมพระสุเมรุกลายเป็น “ที่หมายเด่น” (Landmark) ของบางลำพูไป

นับตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2529 ได้มีการขยายเมืองเพื่อรองรับความเจริญของบ้านเมืองเป็นลำดับมาโดยตลอดนั้น บางลำพูก็เช่นกันมีพัฒนาการของพื้นที่มาเป็นลำดับ จากเดิมที่เป็นพื้นที่นอกเขตเมือง กลายเป็นพื้นที่ในเขตเมือง แต่สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง คือบางลำพูยังคงเป็นบริเวณที่มีการประกอบกิจกรรมการค้าที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งปัจจุบัน และกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ดำเนินอยู่คู่บางลำพูมาตลอดจนถึงปัจจุบัน คือ กิจกรรมตติยกรรม

3.4 จำนวนประชากรและเคหะ

ประชากรในพื้นที่วิจัย หมายถึง ประชากรที่มีทะเบียนราษฎร อยู่ในแขวงตลาดยอด และแขวงชนะสงคราม เขตพระนคร เท่านั้น ทั้งนี้ มิได้รวมถึงจำนวนประชากรแฝงที่อยู่ในบางลำพู

จากสถิติล่าสุด พ.ศ. 2548 มีรายละเอียดเกี่ยวกับประชากรและเคหะในบางลำพู (ตาราง 3.1) ดังนี้

ตาราง 3.1 จำนวนประชากรและบ้าน: จำแนกรายแขวง ณ ธันวาคม พ.ศ. 2548

เขต/แขวง	ประชากร (คน)			พื้นที่ (ตร.กม.)	ความหนาแน่น (คน/ตร.กม.)	จำนวนบ้าน (หลัง)
	ชาย	หญิง	รวม			
เขตพระนคร	32,504	34,853	67,357	5.536	12,167	18,473
แขวงตลาดยอด	1,661	2,107	3,768	0.193	19,523	1,232
แขวงชนะ						
สงคราม	1,231	1,283	2,514	0.339	7,416	821
รวม 2 แขวง	2,892	3,390	6,282	0.532	11,808	2,053

ที่มา : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2549

จากสถิติประชากรล่าสุด เดือนธันวาคม พ.ศ. 2548 พบว่ามีประชากรอาศัยอยู่ในบริเวณบางลำพูรวมกันทั้งสิ้น 6,282 คน ภายในพื้นที่เพียง 0.532 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นความหนาแน่นประชากรเท่ากับ 11,808 คนต่อตารางกิโลเมตร

เมื่อจำแนกรายละเอียดเป็นรายแขวง พบว่าแขวงตลาดยอดมีประชากรและจำนวนบ้านมากกว่าแขวงชนะสงคราม ทั้งๆ ที่มีพื้นที่เพียงร้อยละ 36.28 ของพื้นที่บางลำพูทั้งหมด โดยที่มีจำนวนประชากรคิดเป็นร้อยละ 59.98 และจำนวนบ้านคิดเป็นร้อยละ 60 ของจำนวนประชากรและจำนวนบ้านทั้งหมดในบางลำพู

จากข้อมูลข้างต้น พบว่าประชากรในพื้นที่ศึกษาทำนกออาศัยและตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่นในแขวงตลาดยอด

3.5 สภาพการใช้ประโยชน์ในอาคาร

การใช้ประโยชน์ในอาคารในบางลำพูแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่อยู่อาศัยและประเภทกิจกรรมตติยกรรม

การใช้ประโยชน์เชิงกิจกรรมตติยกรรมนี้ มีสูงถึงร้อยละ 80 ที่เหลือนอกนั้นเป็นที่อยู่อาศัยและสถานที่ราชการ เช่น สถานีตำรวจชนะสงคราม (สัญญา ชีวภรณ์ภาวิวัฒน์, 2544: 113) แต่ธีระ (2542) ได้ให้ความเห็นว่า การใช้ที่ดินหรือการใช้ประโยชน์ในอาคารในบางลำพูเป็นแบบผสม (Mixed Use) คือ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่พาณิชยกรรมในชั้นล่างและมีพื้นที่อยู่อาศัยในชั้นบน

ด้วยเหตุที่มีการใช้ประโยชน์ด้านกิจกรรมตติยกรรมสูง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการใช้ประโยชน์ด้านที่อยู่อาศัยเป็นการใช้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจแทน ตัวอย่างเช่น ธุรกิจเอสดีเฮ้าส์บนถนนข้าวสารที่มีอัตราการเติบโตเพิ่มสูงขึ้นมาก สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะนี้ชัดเจนที่สุด เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงที่พักอาศัยของประชากรท้องถิ่นเป็นที่พักอาศัยสำหรับนักท่องเที่ยว ทำให้พื้นที่สำหรับพักอาศัยของประชากรในบางลำพูลดน้อยลง ทั้งนี้ ธีระ (2542) พบว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2529 จนถึง พ.ศ. 2542 พื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ด้านกิจกรรมตติยกรรมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างมาก ในขณะที่แนวโน้มการใช้ประโยชน์ที่ดินด้านที่พักอาศัยของประชากรท้องถิ่นกลับลดลง

ในแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินของกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2545 โดย สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร รายงานการใช้ประโยชน์ที่ดินของเขตพระนครว่ามีพื้นที่อยู่อาศัย 0.821 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 14.83 มีพื้นที่พาณิชยกรรม 0.927 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 16.74 ของพื้นที่ทั้งหมด และในแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินเฉพาะพื้นที่บริเวณบางลำพูนี้ (ภาพที่ 3.4) จะเห็นว่าพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ดำเนินกิจการการค้าและบริการ รองลงมาจะเป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัย ที่เหลือนอกนั้นเป็นสถานที่ราชการ สถานศึกษา วัด และมัสยิด

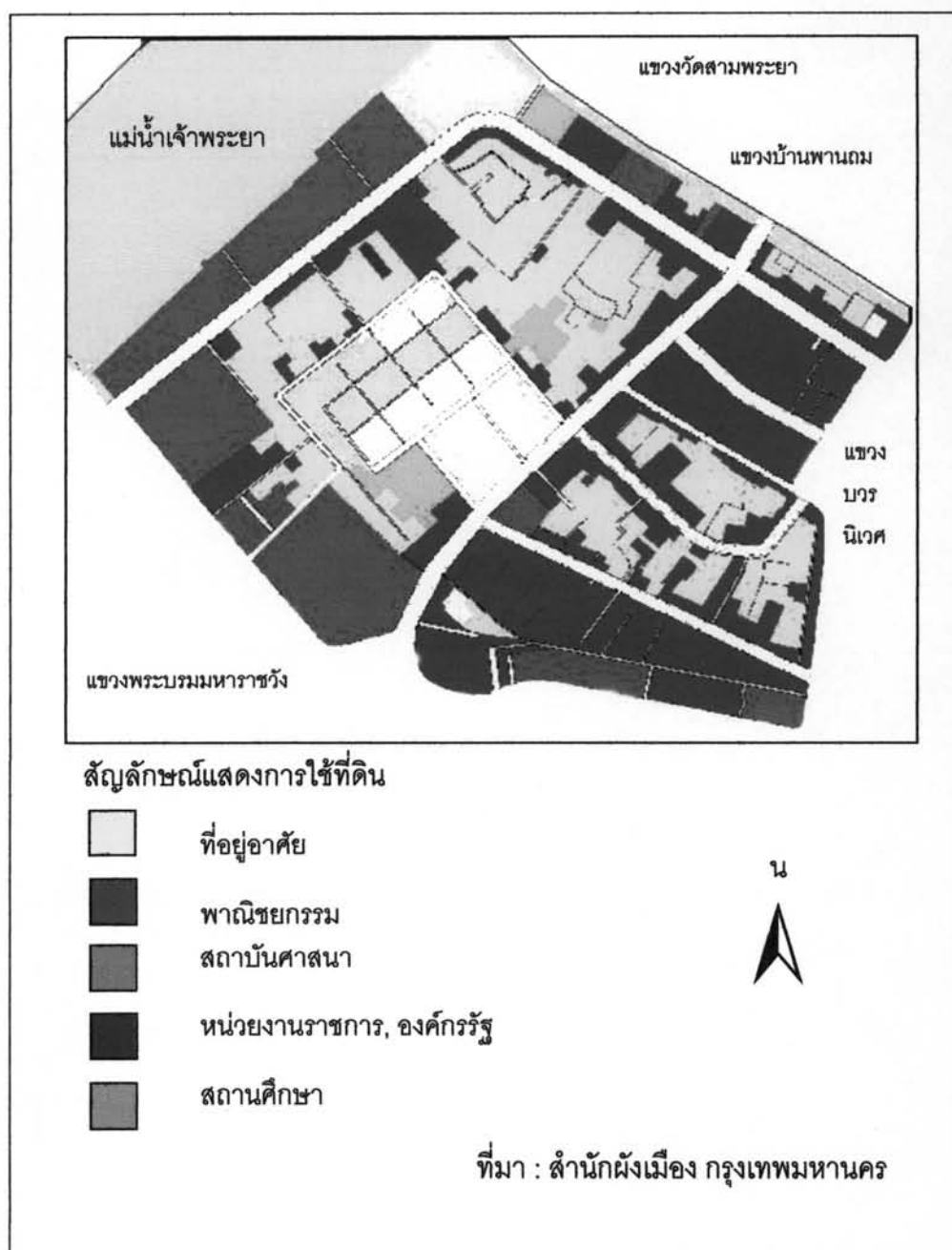
ข้อจำกัดของการใช้ประโยชน์ในอาคาร

ด้วยเหตุที่การใช้ประโยชน์ในพื้นที่บางลำพูหลัง พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบันแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนักเนื่องจากมีข้อบัญญัติของกรุงเทพมหานครควบคุมไว้ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นไปในลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชนิดกิจกรรมการใช้ประโยชน์ในอาคารเพื่อประโยชน์ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ

เนื่องจากบริเวณบางลำพูเป็นพื้นที่ควบคุมการก่อสร้างอาคารตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 และข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2530 เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงหรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดบางประเภท ภายในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ซึ่งรวมถึงบริเวณพื้นที่ศึกษาได้แก่ แขวงชนะสงครามและแขวงตลาดยอด ทำให้การก่อสร้างอาคารใดๆ ในบริเวณบางลำพูหลัง พ.ศ. 2530 เป็นสิ่งที่ระวางที่จะไม่ละเมิดกฎหมายหรือข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร ตลอดจนกฎหมายควบคุมอาคารในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร และแผนผังการใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่ได้จำแนกประเภททำยกระทรวง ฉบับที่ 414 (พ.ศ. 2542) ที่ควบคุมการเจริญเติบโตของเมือง ซึ่งได้บังคับให้ห้างสรรพสินค้าที่ก่อสร้างผิดแบบ หรือสูงเกินกำหนด ต้องแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้องตามกฎหมาย กฏ ระเบียบ และข้อบัญญัติ

ทั้งหมดนี้มีผลสำคัญต่อการขยายตัวของบางลำพูทำให้ไม่สามารถขยายตัวในแนวตั้งสูงเกิน 16 เมตรได้ ส่วนการขยายตัวในแนวราบก็มีข้อจำกัดด้านพื้นที่ ดังนั้น การก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารเพื่อประโยชน์ใดๆ จึงต้องทำอย่างระมัดระวัง นับเป็นข้อจำกัดอันสำคัญในการขยายตัวของบางลำพู

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ปัจจุบันพื้นที่บริเวณบางลำพูส่วนใหญ่ได้แปรสภาพเป็นพื้นที่เชิงพาณิชย์กรรมมากกว่าเป็นพื้นที่สำหรับพักอาศัย โดยเฉพาะพื้นที่ชั้นล่างของอาคาร

ภาพที่ 3.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณบางลำพู พ.ศ. 2545

3.6 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงลักษณะทางเศรษฐกิจทั่วไปของบางลำพูในปัจจุบันโดยแบ่งกิจกรรม ตติยภูมิเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ กิจกรรมตติยภูมิในระบบและนอกระบบ

3.6.1 สภาพเศรษฐกิจทั่วไป

เมื่อสภาพบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป จนมาถึงปัจจุบันกิจกรรมตติยภูมิที่เกิดขึ้น มิได้จำกัดอยู่ที่ตลาดเพียงแห่งเดียวอีกแล้ว แต่ได้แปรสภาพมาเป็นตึกแถว หรืออาคาร ร้านค้าที่ ดำเนินกิจกรรมตติยภูมิโดยเฉพาะ หรือแม้กระทั่งตัดแปลงบ้านพักอาศัยของคนในท้องถิ่นเป็น ร้านค้า จากแหล่งการค้าเฉพาะ เช่น ตลาด จนถึงปัจจุบันที่มีการขยายตัวด้านกิจกรรมตติยภูมิไป ทั่วบริเวณบางลำพู ทำให้บางลำพูยังคงเป็นบริเวณที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญแห่งหนึ่งของ เมือง

บางลำพูนับเป็นบริเวณการค้าใหญ่และสำคัญแห่งหนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันดีมาตั้งแต่ ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นบริเวณการค้าเก่าแก่ที่ยังคงมีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอยู่ มิได้ขาดช่วง มีทั้งสมัยที่รุ่งเรืองและชบเซา ทั้งยังเป็นบริเวณที่มีความสัมพันธ์ระหว่างการค้าปลีก และการบริโภคอีกด้วย (Askew, 1993)

บางลำพูเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าต่างๆ เช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องหนังทั้ง รองเท้า กระเป๋า อาหาร ของใช้เบ็ดเตล็ด และอื่นๆ ลักษณะการค้าก็มีทั้งค้าปลีกและค้าส่ง สินค้า ขายเป็นที่สำคัญของบางลำพู ได้แก่ เครื่องเงิน ส่วนห้างค้าปลีกที่สำคัญนอกเหนือจากร้านค้าทั่วไป แล้วจะได้แก่ ห้างสรรพสินค้าและร้านสะดวกซื้อ นอกจากนี้แล้วยังมีบริการด้านอื่นๆ เช่น บริการ อาคารจอดรถอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่เข้ามายังบางลำพู แม้กระทั่งหาบเร่ แผงลอย ก็สามารถ พบเห็นได้ทั่วไปในบางลำพู

สำหรับลูกค้าหรือผู้ที่เข้ามายังบางลำพูในอดีตมีทั้งที่เป็นคนบางลำพูเองและเป็น ลูกค้าชาวไทยทั่วไป แต่สำหรับในบริเวณที่จัดว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญในบางลำพู เช่น ถนน ข้าวสารที่มักจะมีนักท่องเที่ยวต่างชาติเป็นส่วนใหญ่ นั้น จากการค้นคว้าของ โฉมสุตา สาระ ปัญญา (2547) พบว่าคนไทยเริ่มเข้ามาเที่ยวถนนข้าวสารประมาณ พ.ศ. 2542 ส่วนกรองแก้ว วัฒนะมงคลรักษ์ (2545) รายงานว่านักท่องเที่ยวชาวไทยเข้ามาที่ถนนข้าวสารในระหว่าง พ.ศ. 2543 - พ.ศ. 2545 และคนกลุ่มแรกที่เข้ามาสันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มผู้ทำงานในแวดวงศิลปะ แฟชั่น บ้านเทิง ที่ต้องการแสวงหาสิ่งแปลกใหม่

จากการที่ลูกค้าชาวต่างชาติที่พบในบางลำพูส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยว ทำให้กิจกรรมตติยภูมิส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้าเหล่านี้ ตัวอย่างเช่น เกสต์เฮ้าส์ บริษัทท่องเที่ยว ร้านจำหน่ายตั๋วเดินทาง ร้านขายของที่ระลึก ร้านสปา เป็นต้น แหล่งชุมนุมสำคัญของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ได้แก่ ถนนข้าวสาร แหล่งรองลงมา ได้แก่ ซอยโรงไหม ถนนรามบุตรี ส่วนพื้นที่อื่นๆ ก็มีบ้างแต่ไม่หนาแน่นเท่าบริเวณที่กล่าวมาแล้ว ผลกระทบของการท่องเที่ยวทำให้ประชากรในชุมชนถนนข้าวสารเปลี่ยนอาชีพจากเดิมไปเป็นอาชีพที่มีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น การจำหน่ายอุปกรณ์เกี่ยวกับการท่องเที่ยว การจำหน่ายของที่ระลึก การจำหน่ายตั๋วเดินทาง (ญาณี จิตต์กุลสัมพันธ์, 2544)

3.6.2 กิจกรรมตติยภูมิในระบบ

กิจกรรมตติยภูมิในระบบเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจที่พบเห็นโดยทั่วไปในบางลำพู คือ มีที่ตั้งร้านค้าเป็นคู่หาอยู่เป็นหลักแหล่ง มีการชำระภาษีต่างๆ และดำเนินกิจการอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

บางลำพูแต่เดิมนอกจากจะเป็นย่านที่อยู่อาศัยหนาแน่นแล้ว ยังเป็นย่านการค้า การบันเทิง และมีตลาดสดหลายแห่งทำให้มีสินค้าครอบคลุมทุกอย่างที่ต้องการ โดยตลาดใหญ่ที่สำคัญในบริเวณนี้คือ "ตลาดยอด" ซึ่งเป็นตลาดที่เกิดขึ้นอย่างสัมพันธ์กับการขยายตัวของชุมชนเสมือนเป็นตลาดชุมชนในละแวกบางลำพูในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ปัจจุบันสภาพบ้านเรือนเปลี่ยนไปตามยุคสมัยด้วยเหตุปัจจัยต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงเหตุอื่นๆ เช่น เหตุการณ์ไฟไหม้หลายครั้ง ทำให้เกิดพื้นที่ว่าง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากเดิมกลายเป็นอาคารพาณิชย์ เหตุการณ์ไฟไหม้ เมื่อ พ.ศ. 2507 มีผลทำให้ตลาดยอด ซึ่งเป็นตลาดค้าขายสำคัญในพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นลำดับจนกระทั่งในที่สุดถูกแปรสภาพเป็นห้างสรรพสินค้านิวเวสต์ ในที่สุด

บางลำพูเป็นตลาดค้าขายผลิตภัณฑ์ที่มีความสำคัญหลายประเภท และร้านขายสินค้าพิเศษเฉพาะอย่าง อาทิ ค้าขายเสื้อผ้า เครื่องประดับสตรี สินค้าสำเร็จรูป ของที่ระลึกต่างๆ รวมทั้งเป็นตลาดเสื้อผ้าสำเร็จรูป โรงมหรสพ หอพัก อาคารพาณิชย์ ด้วยเป็นต้น

สำหรับปัจจุบัน สาเหตุหลักของการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมเศรษฐกิจน่าจะมาจากกระแสการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่หลั่งไหลเข้ามาในบริเวณถนนข้าวสาร มักมาจากคำบอกเล่าปากต่อปากของนักท่องเที่ยวที่ได้เคยมาพำนักที่ย่านถนนข้าวสาร ได้กล่าวถึงแหล่งที่พักอาศัยราคาถูกลงและบริการเป็นกันเองเหมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน ทำให้บริเวณดังกล่าวและ

รอบๆ บางลำพูมีบ้านเช่า หอพัก แหล่งที่พักราคาประหยัดหรือเกสต์เฮ้าส์ (Guest House) โรงแรมขนาดกลาง ขนาดเล็ก เพื่อบริการนักท่องเที่ยว สภาพบ้านเรือนส่วนหนึ่งที่อยูริมถนนก็ได้รับการดัดแปลงตกแต่งให้เป็นร้านค้าประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการเดินทางและการท่องเที่ยว

กิจกรรมฯ ในระบบของบางลำพูจำแนกได้เป็นประเภทใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมค้าปลีกและส่ง

บางลำพูเป็นแหล่งที่นักท่องเที่ยวและผู้คนทั่วไปนิยมมาซื้อหาสินค้าต่างๆ มากมาย เพราะที่นี่ไม่เพียงมีสินค้านำสมัยนิยม ที่มีราคาไม่แพงนัก ทั้งเสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้า และอื่นๆ กับยังมีสินค้าแปลกๆ จากต่างประเทศ เช่น อินเดีย เนปาล มาจำหน่าย และยังเป็นแหล่งสินค้าส่งที่เป็นที่รู้จักกันดีอย่างสินค้าเครื่องประดับเงินทั้งหลาย เนื่องจากเป็นแหล่งค้าส่งเครื่องเงินที่มีราคาถูก แหล่งใหญ่จะอยู่บริเวณถนนข้าวสารและถนนตะนาว ลูกค้าส่วนใหญ่มักเป็นชาวต่างชาติ (โคมสุตา สารະปัญญา, 2547: 46)

นอกจากนี้ยังมีสินค้าเฉพาะอย่างที่มีชื่อเสียงของบางลำพูและเป็นที่รู้จักกันดีมาเป็นเวลายาวนาน ได้แก่ เครื่องแบบนักเรียน และเครื่องหนังต่างๆ

นักท่องเที่ยวบางรายที่เข้ามาได้นำสินค้าที่ซื้อมาจากประเทศอื่นนำมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน รวมถึงสินค้ามือสองที่นักท่องเที่ยวบางรายไม่ต้องการนำกลับประเทศก็นำมาขายร้านค้าที่รับซื้อสินค้าไปแล้วซึ่งมีทั้ง เสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้า หนังสือ เป็นต้น (โคมสุตา สารະปัญญา, 2547)

2. กิจกรรมเกี่ยวกับความบันเทิง

ก่อนหน้า พ.ศ. 2548 ไม่กี่ปี เริ่มมีสถานบันเทิงต่างๆ ททยอยมาเปิดกิจการ ทั้งร้านอาหาร ผับ เคาท์ บาร์เบียร์ ทำให้ถนนข้าวสารกลายเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวที่นิยมเที่ยวกกลางคืน ทั้งนักท่องเที่ยวต่างชาติและนักท่องเที่ยวชาวไทยเอง

3. กิจกรรมการท่องเที่ยว

เนื่องจากถนนข้าวสารตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม ใกล้แหล่งท่องเที่ยว เช่น พระบรมมหาราชวัง รวมทั้งเป็นแหล่งที่พักราคาถูก นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่นิยมแวะมาพักแรมที่ถนนข้าวสารระยะหนึ่ง จากนั้นจึงออกท่องเที่ยวต่อยังสถานที่อื่น กิจกรรมตติยกรรม ที่สำคัญ ได้แก่

ที่พักราคาประหยัด หรือ เกสต์เฮ้าส์ (Guest House) ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก บริษัทท่องเที่ยวและจำหน่ายตั๋วโดยสาร บริษัทขนส่งสินค้า พัสตุภัณฑ์ กิจการรถทัวร์ เป็นต้น

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ที่พักราคาประหยัด หรือเกสต์เฮ้าส์ (ในที่นี้จะเรียก "เกสต์เฮ้าส์") นั้นเป็นกิจกรรมตติยภูมิด้านการท่องเที่ยวที่สำคัญของบางลำพู เป็นที่รู้จักกันดีของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ดังนั้น จึงขอกล่าวถึงเกสต์เฮ้าส์พอสังเขป ดังต่อไปนี้

แหล่งที่พักในบางลำพูที่มีชื่อเสียงไปทั่วคือที่พักราคาประหยัดหรือเกสต์เฮ้าส์ (Guest House) ซึ่งมีมากมายกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในบางลำพู แต่ที่มีตั้งหนาแน่นและทำชื่อเสียงให้บางลำพูได้แก่เกสต์เฮ้าส์บนถนนข้าวสาร เกสต์เฮ้าส์แห่งแรกบนถนนข้าวสารคือ "บอนนี่เกสต์เฮ้าส์" ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2522 โดยมีห้องพักเพียง 2 ห้องเท่านั้น

ในพ.ศ. 2525 มีการฉลองสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี ของกรุงเทพมหานคร มีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวไทย ทำให้มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาประเทศไทยมากขึ้น การท่องเที่ยวของไทยเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้จำนวนเกสต์เฮ้าส์บนถนนข้าวสาร ที่อยู่ในบริเวณบางลำพู ขยายตัวตามไปด้วยเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวดังกล่าว จากนั้นก็มีแผนการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวต่างๆ ตามมาในระยะต่อๆ มา เป็นลำดับ นักท่องเที่ยวต่างชาติเริ่มเข้ามายังบริเวณบางลำพูโดยเฉพาะถนนข้าวสาร จากการบอกเล่าต่อกันมา และการโฆษณาผ่านสื่อต่างๆ จนกระทั่ง พ.ศ. 2530 หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องจึงเริ่มเข้ามาจัดระเบียบเกสต์เฮ้าส์ในบางลำพูให้ถูกต้องตามกฎหมาย ระเบียบที่มีอยู่ให้เคร่งครัด

ต่อมาราว พ.ศ. 2538 – 2540 การท่องเที่ยวในถนนข้าวสารเริ่มซบเซา แม้จะมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวแล้วก็ตาม จากการศึกษาของกรองแก้ว วัฒนะมงคลรักษ์ (2545) ด้วยผู้ประกอบการเกสต์เฮ้าส์มองว่าเป็นผลมาจากการที่สื่อมวลชนในเวลานั้นเผยแพร่แต่ข่าวร้ายๆ ที่ไม่เป็นผลดีต่อการท่องเที่ยว ทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวลดลง อย่างไรก็ตามในงานวิจัยนี้ยังรายงานด้วยว่าในราว พ.ศ. 2542 – พ.ศ. 2545 มีเว็บไซต์ต่างประเทศหลายเว็บไซต์กล่าวถึงถนนข้าวสาร ในแง่ของการนำเสนอแหล่งที่พักราคาถูก ตลอดจนสถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียง อย่างเช่น เกาะรัตนโกสินทร์

กิจกรรมในระบบในบางลำพุนั้นมีอยู่มากมายและปรับตัวตามสภาพของผู้บริโภคเป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้จากปัจจุบันกิจกรรมตติยภูมิที่ให้บริการในบางลำพูจะเน้นไปในแง่ของการท่องเที่ยว

3.6.3 กิจกรรมตติยภูมินอกระบบ

กิจกรรมตติยภูมินอกระบบ หมายถึงกิจกรรมตติยภูมินชนิด “หาบเร่และแผงลอย” ที่จะพบเห็นอยู่ทั่วไปในบางลำพู และหนาแน่นมากบริเวณทางเท้าทั้ง 2 ฝั่งของถนนตะนาว ถนนตานี ถนนไกรสีห์ ถนนสิบสามห้าง และถนนพระสุเมรุ (วิมลศิริ เหมทานนท์, 2546) โดยเฉพาะรอบๆ ถนนจักรพงษ์ ส่วนใหญ่มีกชายในเวลากลางวัน (Chomlada Loprayoon, 1991) ส่วนที่บริเวณถนนรามบุตรี มีหาบเร่ แผงลอย ประปราย แต่จะหนาแน่นเฉพาะช่วงปลายถนนที่ติดกับถนนใหญ่เท่านั้น (บริษัทชินครอนกรุ๊ป จำกัด, 2538)

Marc Askew (1993) กล่าวว่าหาบเร่และแผงลอย แพร่กระจายไปทั่วบางลำพู เพราะห้างสรรพสินค้าที่สร้างขึ้นทำให้หาบเร่และแผงลอยและร้านค้าที่เคยวางขายสินค้าอยู่ในตลาดยออด ต้องย้ายไปหาสถานที่ขายแห่งใหม่ ประกอบกับเหตุผลที่ผู้ซื้อบางคนที่ต้องการความสะดวก นิยมซื้อของจากหาบเร่และแผงลอย แทนที่จะซื้อจากในตลาดเนื่องเพราะความแออัดเบียดเสียดในตลาดประกอบกับเหตุผลที่ผู้ซื้อบางคนที่ต้องการความสะดวก นิยมซื้อของจากหาบเร่และแผงลอย แทนที่จะซื้อจากในตลาดเนื่องเพราะความแออัดเบียดเสียดในตลาด

จากการสำรวจภาคสนาม พ.ศ. 2531 (Chomlada, 1991) พบว่ามีจำนวนหาบเร่และแผงลอยในบริเวณบางลำพูรวมทั้งสิ้น 852 ราย แยกประเภทสินค้าใหญ่ๆ ได้ 3 ประเภท คือ อาหาร เสื้อผ้า และเบ็ดเตล็ด

หลังจากนั้นก็ยังมีผู้สำรวจและรายงานลักษณะกิจกรรมทางด้านบริการของหาบเร่และแผงลอย โดยเฉพาะบริเวณถนนข้าวสาร ในการสำรวจของ งานเทศกาล เขตพระนคร พ.ศ. 2535 พบว่ามีจำนวนรวมประมาณ 159 ราย (ธวัช เขียมเจริญ, 2536) จำหน่ายสินค้า คือ

1. เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย	2. เครื่องประดับ
3. นาฬิกา แว่นตา	4. เทปเพลง
5. เข็มขัด	6. หนังสือ
7. ของชำร่วย	8. อุปกรณ์เครื่องเขียน
9. เครื่องเสียงวิทยุ	

ในปัจจุบันจำนวนผู้ค้าหาบเร่และแผงลอย รวมทั้งจุดที่ตั้งขายนั้น ตลอดจนเวลาทำการ เป็นไปตามนโยบายของกรุงเทพมหานครและหน่วยงานระดับเขต ซึ่งเป็นที่ตั้งของจุดค้าจะกำหนดพื้นที่สำหรับตั้งวางขายสินค้า (สำหรับบริเวณบางลำพูคือ เขตพระนคร) ซึ่งสงวนไว้สำหรับผู้ค้าที่ได้รับอนุญาตเท่านั้น โดยที่จำนวนผู้ค้าและจุดที่ผ่อนผันให้ทำการค้าในแต่ละปีนั้นไม่เท่ากัน

กิจกรรมตติยภูมิอนุกระบวนอันได้แก่หาบเร่และแผงลอยตั้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ในที่นี้จะแบ่งเป็น 2 ประเภท (ตามการแบ่งประเภทหาบเร่และแผงลอยของฝ่ายเทคนิค เขตพระนคร) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. หาบเร่และแผงลอย ในจุดผ่อนผัน

หมายถึง หาบเร่และแผงลอย ที่ได้ผ่านการพิจารณาของกรุงเทพมหานครให้ทำการค้าขายได้ในจุดที่กำหนดไว้ให้ สำหรับบริเวณบางลำพู หาบเร่แผงลอยในจุดผ่อนผันมีทั้งหมด 6 จุด รวมจำนวนผู้ค้าในจุดผ่อนผันทั้งสิ้น 861 ราย (ฝ่ายเทคนิค เขตพระนคร, 2548) ดังตารางต่อไปนี้ (ตาราง 3.2)

ตาราง 3.2 จำนวนผู้ค้าหาบเร่ แผงลอย ในจุดผ่อนผันบริเวณบางลำพู พ.ศ. 2548

จุดที่ตั้ง (ถนน)	จำนวนผู้ค้า (ราย)	ประเภทสินค้าที่จำหน่าย	หมายเหตุผู้ค้า
ตानी	286	เสื้อผ้า	
จักรพงษ์	100	ตลาดเช้า : อาหาร ตลาดกลางวัน : เสื้อผ้า, อาหาร	แยกเป็นตลาดเช้า 13 ราย ตลาดกลางวัน 97 ราย
ไกรสีห์	350	ตลาดเช้า : อาหาร, ผัก, ผลไม้ ตลาดกลางวัน : เสื้อผ้า, อาหาร	แยกเป็นตลาดเช้า 94 ราย ตลาดกลางวัน 256 ราย
สีปสามห้าง	50	เสื้อผ้า, ขนม	
พระสุเมรุ	55	ผลไม้, เสื้อผ้า, มาลัย	
ตะนาว	10	เสื้อผ้า, ยาสมุนไพร	

ที่มา : ฝ่ายเทคนิค เขตพระนคร, 2548

(หมายเหตุ : ตลาดเช้าจะเริ่มประมาณ 05.00 น. ถึง 10.00 น. หรือก่อนหน้านั้น

ส่วนตลาดกลางวันจะเริ่มประมาณ 08.00 น. ถึง 19.00 น.)

2. หาบเร่และแผงลอย นอกจุดผ่อนผัน

สำหรับหาบเร่และแผงลอยประเภทนี้มีชื่อแตกต่างกับหาบเร่และแผงลอย ในจุดผ่อนผันอยู่ 2 ประเภท คือ (1) พื้นที่นั้นๆ ยังไม่ได้ผ่านการพิจารณาให้เป็นจุดผ่อนผัน ดังนั้น (2) จึงยังไม่มีมติเห็นวางแผงบนบาทวิถีให้เป็นที่จำหน่ายสินค้า แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเป็น เขตนอกจุดผ่อนผันจึง “อนุโลมให้จำหน่ายสินค้าได้” โดยฝ่ายเทคนิค ของเขตพระนครได้ควบคุม จำนวนและพื้นที่ค้า เพื่อความเป็นระเบียบและเป็นการควบคุมปริมาณผู้ค้ามิให้มีมากเกินไป

หาบเร่และแผงลอยนอกจุดผ่อนผันในบริเวณบางลำพู ส่วนใหญ่จะ จำหน่ายเสื้อผ้า อาหารและสินค้าเบ็ดเตล็ด โดยมีจุดที่ตั้งและรายละเอียดดังนี้ คือ

ตาราง 3.3 จำนวนผู้ค้าหาบเร่ แผงลอย นอกจุดผ่อนผันบริเวณบางลำพู พ.ศ. 2548

จุดที่ตั้ง (ถนน)	จำนวนผู้ค้า (ราย)	ประเภทสินค้าที่จำหน่าย
จักรพงษ์	81	เสื้อผ้า, อาหาร, สินค้าเบ็ดเตล็ด
ตานี	15	เสื้อผ้า, ขนม
รามบุตรี	47	เสื้อผ้า, อาหาร, สินค้าเบ็ดเตล็ด
ไกรสีห์	19	เสื้อผ้า, อาหาร
สิปสามห้าง	14	เสื้อผ้า, สินค้าเบ็ดเตล็ด
ข้าวสาร	180	เสื้อผ้า, อาหาร, สินค้าเบ็ดเตล็ด
พระสุเมรุ	55	เสื้อผ้า, อาหาร, สินค้าเบ็ดเตล็ด
พระอาทิตย์	14	อาหาร, ผลไม้ปั่น, สินค้าเบ็ดเตล็ด

ที่มา : ฝ่ายเทคนิค เขตพระนคร, 2548

รวมจำนวนผู้ค้านอกจุดผ่อนผันทั้งสิ้น 425 ราย อนึ่ง เนื่องจากพื้นที่ตั้ง จำหน่ายสินค้าอยู่นอกจุดผ่อนผัน ดังนั้น จำนวนผู้ค้าจึงไม่แน่นอนและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สำหรับในบริเวณที่มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะ ถนนข้าวสารและบริเวณโดยรอบ กิจกรรมตติยกรรมนอกระบบที่พบส่วนมากจะเป็นการจำหน่าย สินค้าและบริการแก่นักท่องเที่ยว เช่น ของที่ระลึก เสื้อผ้า อาหาร โดยเฉพาะผัดไทย ซึ่งมีมากมาย หลายเจ้าอยู่ไม่ประจำที่

อึ้ง จากกิจกรรมที่พบที่ถนนข้าวสาร สามารถแจกรายละเอียดของสินค้าและบริการได้ดังนี้

1. ร้านอาหารและเครื่องดื่ม มีเป็นลักษณะรถเข็น หรือตั้งเป็นร้านบนบาทวิถี ส่วนใหญ่มักเป็นอาหารตามสั่ง หรือน้ำปั่น แต่สำหรับที่ถนนข้าวสารส่วนใหญ่จะเป็นรถเข็นอาหาร โดยเฉพาะผัดไทย และอาหารจากด่วนประเภท Hot Dog หรือ ไส้กรอก ส่วนเครื่องดื่มนอกจากมีเครื่องดื่มประเภท Soft Drink แล้ว ยังมีบริการกาแฟสำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติอีกด้วย
2. ร้านจำหน่ายเสื้อผ้าและเครื่องประดับ ลักษณะเป็นแผงจำหน่ายบนบาทวิถี ส่วนใหญ่เป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูป ส่วนเครื่องประดับ เช่น เครื่องประดับผม และเครื่องแต่งกาย
3. ร้านจำหน่ายกระเป๋า รองเท้า
4. ร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก
5. ร้านถักผมเปีย
6. ร้านรับสักร่างกาย
7. ร้านจำหน่ายสินค้าเพื่อความบันเทิง เช่น VCD, DVD
8. ร้านจำหน่ายหนังสือมือสอง
9. ร้านรับซักรีดผ้า
10. ร้านจำหน่ายสินค้าเบ็ดเตล็ด

กิจกรรมตติยภูมิในระบบหรือที่รู้จักกันดีในนาม “หาบเร่และแผงลอย” นี้มีกระจุกกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่บางลำพู จะหนาแน่นมากในแถบถนนข้าวสาร ถนนตานี ถนนจักรพงษ์ และถนนไกรสีห์ นอกนั้นก็ยังมีถนนสิบสามห้าง รามบุตรี เป็นต้น สินค้าที่จำหน่ายจะคล้ายคลึงกับกิจกรรมตติยภูมิในระบบ แต่ส่วนใหญ่มักเป็นสินค้าประเภทเสื้อผ้า

สรุป ลักษณะทางเศรษฐกิจในบางลำพูจะมีลักษณะเด่นในด้านการเป็นบริเวณที่มีกิจกรรมตติยภูมิ ทั้งนี้ สามารถแยกประเภทย่อยออกได้เป็นกิจกรรมตติยภูมิในระบบและนอกระบบ ซึ่งในงานวิจัยนี้จะศึกษาเฉพาะกิจกรรมตติยภูมิในระบบโดยจะได้ทำการวิเคราะห์อย่างละเอียดในบทต่อไป

3.7 สภาพการท่องเที่ยว

ในช่วง พ.ศ. 2540 ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ การเจริญเติบโตของประเทศในด้านต่างๆ หยุดชะงัก รัฐบาลจึงได้ออกมาตรการต่างๆ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจไปพร้อมๆ กับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจอื่นๆ และเพื่อเป็นการแสวงหาเงินตราต่างประเทศ จึงมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศอย่างเข้มข้น

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้เริ่มมีแผนพัฒนาการท่องเที่ยวบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกๆ ของประเทศ จำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยก็เริ่มมีจำนวนมากขึ้นเป็นลำดับมาโดยตลอด ผลจากการท่องเที่ยวสามารถนำเงินตราต่างประเทศเข้าประเทศได้มากเป็นอันดับหนึ่ง ใน พ.ศ. 2525 และมีอัตราเพิ่มขึ้นทุกปี (ชัญญู ชีวภรณ์ภิญโญ, 2544) จนเป็นที่มาของรายได้หลักลำดับต้นๆ ของประเทศนั้น ได้ทำให้นโยบายพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยเริ่มกระจายความสำคัญจากระดับประเทศ ลงมาสู่ระดับเมือง และชุมชนในที่สุด นอกจากนโยบายการท่องเที่ยวในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ แล้ว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ก็ได้มีการกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยว ปี พ.ศ. 2540 – 2546 โดยรวมถึงการเน้นการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ให้มากขึ้น เพื่อสนับสนุนกรอบการท่องเที่ยวเพื่อการสร้างรายได้และการพัฒนาประเทศ (จาตุรงค์ โภคะรัตน์ศิริ, 2546) นอกจากนี้ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ก็ได้กำหนดทิศทางผลักดันให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) หรือชื่อเดิม “องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว” เป็นองค์กรหลักด้านการท่องเที่ยวของประเทศ ได้วางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยมีการวางเป้าหมายทั้งระยะสั้นและระยะยาว โดยเน้นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และเน้นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมพร้อมกับส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน รวมทั้งประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมกันแก้ไขหรือป้องกันปัญหาการท่องเที่ยว ตลอดจนการพัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว (วิมลสิริ เหมทานนท์, 2546: 24-25)

การขยายตัวของย่านที่พักอาศัยของนักท่องเที่ยวบริเวณถนนข้าวสารจนถึงบริเวณรอบวัดชนะสงคราม ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น กรุงเทพมหานคร หรือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีนโยบายพัฒนาสาธารณูปโภค เช่น ถนน ทางเดินเท้า ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น หน่วยงานประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในบริเวณแขวงชนะสงคราม รวมทั้งแผนงานประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวในบริเวณบางลำพู ในช่วงเทศกาลประเพณีต่างๆ ของไทย

เช่น งานสงกรานต์ งานลอยกระทง ส่งผลให้แนวโน้มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้บริการในบางลำพูมีมากขึ้น การใช้ประโยชน์ที่ดินในบางลำพูก็เปลี่ยนไปเป็นใช้เพื่อสนองกิจกรรมตติยกรรม มีร้านค้าปะปนกันในชุมชน เจ้าของที่ดินแปลงใหญ่ ปลูกบ้านให้เช่า ที่พักอาศัยถูกดัดแปลงเป็นเกสต์เฮาส์ ร้านขายของ ร้านขายอาหาร และอื่นๆ เพื่อรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยว (วิมลสิริ เหมทานนท์, 2546: 101 – 102)

นอกจากการคมนาคมที่สะดวกแล้ว ยังมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ส่งผลให้การใช้ที่ดินในบางลำพูเปลี่ยนไปเป็นพาณิชยกรรม และบริเวณพักอาศัย มีร้านค้าปะปนกันในชุมชน เจ้าของที่ดินแปลงใหญ่ ปลูกบ้านให้เช่า ที่พักอาศัยถูกดัดแปลงเป็นเกสต์เฮาส์ ร้านขายของ ร้านขายอาหาร และอื่นๆ เพื่อรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยว (วิมลสิริ เหมทานนท์, 2546: 101 – 102)

นอกจากการเข้ามาของนักท่องเที่ยวแล้ว วิมลสิริ เหมทานนท์ (2546) ยังตั้งข้อสังเกตว่าการท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายประชากรในบางลำพู ดังนี้

1. การย้ายออกของผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ เช่น ผู้ที่เช่าอาศัยอยู่ในบางลำพูสู้ราคาค่าเช่าที่เพิ่มสูงขึ้นไม่ไหว หรือเจ้าของที่บางรายก็ให้เช่าที่อยู่อาศัยเพื่อทำการค้าหรือเปิดเป็นเกสต์เฮาส์ ส่วนตัวเองย้ายออกไปอยู่ที่อื่น บ้างก็ย้ายเพราะความคับแคบแออัด
2. การย้ายเข้าของแรงงานที่เข้ามาอาศัยชั่วคราวเพื่อรับจ้างทำงานตามสถานประกอบการต่างๆ ในบางลำพู รวมถึงการอพยพเข้ามาเพื่อประกอบธุรกิจต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเช่า ซื้ เช่า เพื่อทำธุรกิจการค้าต่างๆ

สำหรับการส่งเสริมการท่องเที่ยวในบริเวณบางลำพูในแง่ของการเป็นแหล่งซื้อขายสินค้าแล้ว ยังจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัฒนธรรม เป็นจุดที่เชื่อมต่อกับแหล่งท่องเที่ยววัดบวรนิเวศวิหาร ป้อมพระสุเมรุ (บริษัทชินครอนกรุ๊ป, 2538)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและกรุงเทพมหานครได้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นแนวคิดหลัก มุ่งนำเอาเอกลักษณ์ของย่าน อันได้แก่ ต้นลำพู มาเป็นจุดดึงดูดความสนใจ รวมทั้งการนำเอาต้นทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่มาเป็นจุดขาย ดังจะเห็นได้จากงานส่งเสริมการท่องเที่ยวบางลำพูในช่วงเทศกาลต่างๆ ทั้งสงกรานต์ หรือลอยกระทง

การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยผู้ดำเนินการหลักคือการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้กำหนดให้มีการส่งเสริมปีการท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักกันดีคือ Amazing Thailand Year

ซึ่งได้มีส่วนช่วยกระตุ้นการท่องเที่ยวเข้ามาสู่บริเวณบางลำพู โดยมีพื้นที่ที่เป็นเป้าหมายหลักในการส่งเสริมการท่องเที่ยวคือ ถนนข้าวสาร ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้วในหมู่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ หรือแม้แต่นักท่องเที่ยวชาวไทยด้วยกันเอง ทำให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเกิดความสนใจและหลงใหลเข้ามายังพื้นที่มากขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ทางภาครัฐและเอกชนจัดขึ้นเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว ซึ่งผลที่ได้ทำให้เกิดการขยายตัวของกิจกรรมตติยกรรมในบริเวณบางลำพู โดยเฉพาะเกสต์เฮ้าส์ ที่มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ชัญญู ชีวาภรณาภิวัดณ์ (2544) อ้างถึงสถิติที่เพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่เข้ามา ใน พ.ศ. 2534 และ พ.ศ. 2541 ทำให้มีการสร้างที่พักรองรับ และเกิดการขยายตัวของกิจกรรมเศรษฐกิจ โดยรอบบริเวณถนนข้าวสาร อาทิเช่น การขยายตัวเข้ามายังพื้นที่ถนนรามบุตรี หรือรอบๆ วัดชนะสงคราม เป็นต้น

บริเวณบางลำพูเป็นบริเวณที่มีนักท่องเที่ยวต่างชาติตั้งแต่ระดับล่างถึงระดับกลาง เข้ามาพักอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากที่สุดแห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ โดยเฉพาะบริเวณถนนข้าวสารซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลกในด้านที่พักอาศัย หรือเกสต์เฮ้าส์ ส่งผลให้บริเวณโดยรอบมีกิจกรรมเศรษฐกิจหลักเป็นกิจกรรมตติยกรรม

ส่วนการส่งเสริมการท่องเที่ยวในบางลำพุนั้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและกรุงเทพมหานครได้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นแนวคิดหลัก มุ่งนำเอาเอกลักษณ์ของย่าน คือ ต้นลำพู มาเป็นจุดดึงดูดความสนใจ งานประเพณี หรือสิ่งบันเทิงต่างๆ ได้พยายามนำเอาต้นทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่มาเป็นจุดขาย

3.7.1 กิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวในบางลำพู

ในการจัดทำกรส่งเสริมการท่องเที่ยวประเทศไทยของภาครัฐนั้น ดังที่ได้ทราบกันแล้วว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำโครงการและประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติเดินทางมาท่องเที่ยวยังสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ในประเทศไทย ตลอดจนเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวในเทศกาลต่างๆ ของไทย เทศกาลและประเพณีของไทยที่เป็นที่รู้จักกันดีในระดับนานาชาติ เช่น เทศกาลสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง

นอกจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยแล้ว ยังมีศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร (Bangkok Tourist Bureau) หน่วยงานสังกัดกรุงเทพมหานคร เป็นหน่วยงานเผยแพร่และรณรงค์ด้านการท่องเที่ยว ก่อตั้งเมื่อปลายปี พ.ศ. 2540 มีที่ทำการอยู่ที่ถนนพระอาทิตย์ โดยมีนโยบายด้านการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยภูมิปัญญา

ท้องถิ่นและรักษาสีงแวดล้อม เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ตัวอย่างผลงานที่ผ่านมา เช่น พ.ศ. 2543 จัดให้เป็นปี “กรุงเทพฯ 2000 มหานครแห่งวัฒนธรรม”

สำหรับบริเวณบางลำพูได้มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวขึ้นมากมาย อาทิเช่น

1. เทศกาลถนนคนเดิน เป็นการปิดถนนพระอาทิตย์จัดงานชื่อ “สนุกกับถนน ฟันชุมชนพระอาทิตย์ เรืองรินพื้นค่า ประชาคมบางลำพู” (วิมลสิริ เหมทานนท์, 2546: 110) จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2541 เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาบ้านเมือง และชักชวนให้ร้านค้าต่างๆ เข้าร่วมกับคนในชุมชนฟื้นฟูเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งได้จัดมามากกว่า 1 ครั้งแล้ว

2. การจัดงานถนนสายวัฒนธรรมกรุงรัตนโกสินทร์ จัดให้มีขึ้นทุกวันอาทิตย์ เริ่มตั้งแต่วันอาทิตย์ที่ 31 มีนาคม ถึงวันอาทิตย์ที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2545 จัดโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ร่วมกับ กรุงเทพมหานคร กรมศิลปากร และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ประจำวันที่ 25 มีนาคม 2545)

3. เทศกาลละคร เริ่มจัดให้มีขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2544 ปัจจุบันจัดเป็นประจำทุกปี ในเดือนพฤศจิกายน ณ บริเวณสวนสันติชัยปราการ

4. เทศกาลสงกรานต์ จัดเป็นประจำทุกปี ที่สวนสันติชัยปราการ ถนนข้าวสาร และบริเวณใกล้เคียง ล่าสุดมีการจัดงานเมื่อวันที่ 12-14 เมษายน 2548 ณ ถนนพระอาทิตย์ โดยกระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยศิลปากร ประชาคมบางลำพู ประชาคมวิสุทธิกษัตริย์ ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

5. เทศกาลลอยกระทง จัดเป็นประจำทุกปี ณ สวนสันติชัยปราการ ตัวอย่างการจัดงานเช่น งานลอยกระทงเมื่อวันที่ 6-9 พฤศจิกายน 2546 จัดโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและกรุงเทพมหานคร

การท่องเที่ยวในบางลำพู ได้รับการส่งเสริมทั้งจากภาครัฐและเอกชนเป็นอย่างมาก ทั้งด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เช่น สวนสันติชัยปราการที่มีชื่อเสียงแหล่งสันตนาการในพื้นที่เท่านั้นแต่ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ ตลอดจนการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในช่วงต่างๆ ของปีปฏิทิน เพื่อเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจและยังเป็นการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นมิให้เลือนหายไป ทำให้บางลำพูในปัจจุบันมิใช่จะเป็นเพียงสถานที่จำหน่ายสินค้าเช่นในอดีต หากแต่มีบทบาทด้านการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นมาอีกประการหนึ่ง

3.7.2 สถานที่สำคัญ

เนื่องจากบริเวณบางลำพูเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ หรือกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน จึงมีสถานที่ที่มีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์อยู่มากมาย อีกทั้งความที่เป็นพื้นที่ชั้นในที่เป็นส่วนหนึ่งของศูนย์กลางการปกครองของประเทศ จึงมีหน่วยงานราชการอยู่หลายแห่ง รวมถึงสถานศึกษา แหล่งท่องเที่ยว วัด วัง โบราณสถานต่างๆ ดังนั้นสถานที่สำคัญที่อยู่ในพื้นที่บางลำพูจึงมีมากมาย อาทิเช่น สถานที่ต่างๆ ดังต่อไปนี้

วัดชนะสงคราม มัสยิดจักรพงษ์ กรมธนารักษ์ กรมข้าวทหารบก กรมโรงงานอุตสาหกรรม โรงเรียนวัดชนะสงคราม โรงเรียนพิมานวิทย์ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการพาณิชย์นาวี องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (ยูนิเซฟ) องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (เอฟเอโอ) พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ สำนักงานสรรพากรภาค 3 สำนักบริหารเงินตรา สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ สถานีตำรวจนครบาลชนะสงคราม ป้อมพระสุเมรุ สวนสันติไชยปราการ (รายละเอียดเพิ่มเติมของประวัติสถานที่บางแห่ง ศึกษาได้จากภาคผนวก ง “สถานที่สำคัญในบางลำพู”)

3.8 สรุป

“บางลำพู” นอกจากจะมีความเป็นมาอันยาวนานนับร้อยๆ ปีแล้ว ยังเป็นบริเวณที่มีกิจกรรมเศรษฐกิจประเภทตติยกรรม ที่อยู่คู่บางลำพูมาช้านานนับตั้งแต่อดีตและได้มีการปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับยุคสมัยมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นเวลาแห่งความรุ่งเรืองหรือซบเซาก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ทำให้บางลำพูเป็นพื้นที่ที่ “มีชีวิต” ไม่สูญหายไปกับกาลเวลาเช่นพื้นที่บางแห่ง

บางลำพูนับแต่อดีตจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ เป็นที่รู้จักกันดีในฐานะที่เป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ อย่างต่อเนื่องไม่ขาดตอนนับแต่ครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน กิจกรรมเศรษฐกิจเด่นในบางลำพูคือ กิจกรรมตติยกรรมซึ่งมีส่วนทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่ของบางลำพูกลายเป็นพื้นที่ของกิจกรรมตติยกรรม แต่ในขณะเดียวกันจำนวนประชากรที่อาศัยในบางลำพูตามหลักฐานทะเบียนราษฎรของหน่วยงานราชการกลับลดลงเป็นลำดับจาก พ.ศ. 2530 จนถึง พ.ศ. 2548 ส่วนผู้ที่เข้ามาในบางลำพูเพื่อใช้บริการนั้นมีทั้งชาวไทยและ

ชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยว เนื่องจากมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว เช่น ที่พักราคาดี ทั้งยังมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวในบริเวณบางลำพูอย่างต่อเนื่องในหลายๆ ปีที่ผ่านมา ทำให้บางลำพูในปัจจุบันกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร นอกเหนือจากการเป็นแหล่งซื้อขายสินค้าเช่นในอดีต